

KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING HUQUQIY-INSTITUTSIONAL ASOSLARI

PhD Abdulxakimov Sirojiddin Nurboy o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0009-4690-9010

abdulhakimov91@bk.ru

Annotatsiya. Kichik biznesni rivojlantirishning huquqiy va institutsional asoslari tadbirkorlikni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu mavzu kichik korxonalarining rivojlanishini ta'minlovchi me'yoriy-huquqiy bazalar, mulkiy huquqlar va siyosat mexanizmlarini o'rganib, moliyalashtirish, bozorga kirish va nizolarni hal qilishda institutlarning rolini ta'kidlaydi. Ushbu asoslarni tushunish to'siqlarni kamaytirish, innovatsiyalarni yaxshilash va barqaror biznes ekotizimlarini rag'batlantirish strategiyalarini aniqlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, ishlab chiqarish, innovatsiya, rivojlanish, iqtisodiyot, daromad.

ПРАВОВЫЕ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА

PhD Абдулхакимов Сирожиддин Нурбой угли

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. Правовые и институциональные основы развития малого бизнеса имеют решающее значение для стимулирования предпринимательства и экономического роста. В этой теме рассматриваются нормативно-правовая база, права собственности и политические механизмы, которые позволяют малым предприятиям процветать, подчеркивая роль институтов в обеспечении доступа к финансам, выходе на рынок и разрешении споров. Понимание этих основ помогает определить стратегии по уменьшению барьеров, развитию инноваций и продвижению устойчивых бизнес-экосистем.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, производство, инновации, развитие, экономика, доходы.

LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

PhD Abdulkhakimov Sirojiddin Nurboy coals

Tashkent State University of Economics

Abstract. The legal and institutional foundations of small business development are critical for fostering entrepreneurship and economic growth. This topic explores the regulatory frameworks, property rights, and policy mechanisms that enable small enterprises to thrive, emphasizing the role of institutions in providing access to finance, market entry, and dispute resolution. Understanding these foundations helps identify strategies to reduce barriers, enhance innovation, and promote sustainable business ecosystems.

Key words: small business, entrepreneurship, production, innovation, development, economy, income.

Kirish.

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi va mazkur sektorni davlat tomonidan tartibga solinishi yanada faollashib bormoqda. Mamlakatdagi ishbilarmonlik muhitining tobora kengayishi kichik biznes subyektlarining rag'bat asosidagi faoliyatini ta'minlashga olib kelmoqdaki, deyarli barcha tarmoqlardagi kichik biznes subyektlari yildan-yilga miqdor jihatidan ortib bormoqda. Jumladan, 2022-2026-yillarda tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlarni yaratish, xususiy sektorning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga va eksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish, mamlakatda 2026-yil yakuniga qadar ishsizlik darajasini kamida 2 baravar qisqartirish rejasi qabul qilindi (Фармон, 2022).

Mamlakatda qabul qilinayotgan me'yoriy hujjatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun yanada keng shart-sharoit yaratish, ularning erkin faoliyatini ta'minlash va amalga oshayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish va liberallashtirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlar o'z aksini topgan.

Adabiyotlar sharhi.

Klassik iqtisodiy maktab vakillaridan A.Smit (1776) fikriga ko'ra, "tadbirkor – bu qandaydir tijorat g'oyasini amalga oshirish va foyda olish maqsadidagi iqtisodiy tavakkalchidir, uning o'zi ishlab chiqarishni rejalashtiradi, tashkil qiladi va natijalarni o'zi tasarruf etadi". Mazkur holat o'z navbatida klassik maktab vakillari tomonidan ilgari surilgan raqobat erkinligi holati bozor iqtisodiyotining muhim sharti ekanligidan dalolat beradi. Yana bir iqtisodchi olim J.B.Sey (1980) fikricha, "tadbirkor ishlab chiqarish doirasida boshqa insonlar faoliyatini tashkil etadi". Ushbu berilgan ta'rifning mohiyatiga nazar soladigan bo'lsak, olim o'z tadqiqotida tadbirkorlik faoliyatini tushuntirishda ishlab chiqarish omillarini oqilona birlashtirish va ularni kombinatsiyalashtirish evaziga foydani maksimalashtirish mumkinligiga e'tiborni qaratadi.

Y.Shumpeter (2017) innovatsiyani tadbirkorlik ruhi bilan rag'batlantirilgan ishlab chiqarish omillarining yangi kombinatsiyasi sifatida ko'rib chiqadi. Shunday qilib, ishlab chiqarishning to'rtinchi omili – tadbirkorlik qobiliyati ajratiladi. Ushbu konsepsiyada innovatsiyalarga iqtisodiy tizim rivojiga ta'sir etuvchi omil sifatida qarash zarurligi asoslanadi.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan A.Abdullayev, Q.Muftaydinov, X.Aybeshovlar (2003) kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining innovatsion rivojlanishining boshqaruv tamoyillariga e'tibor qaratadilar. Boshqaruv tamoyillarida asosiy ustuvorlik innovatsion jarayonlarga asoslangan mahsulotlar assortimenti, ishlab chiqarishni takomillashtirishning strategik imkoniyatlari va mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish rejasiga bog'liqligi qayd etiladi. Sh.D.Ergashxodjaeva (2014) tadqiqotlarida tadbirkorlik faoliyatida innovatsion marketingning o'ziga xos xususiyatlari, asosiy rivojlanish bosqichlari, shakllari, turlari hamda uni korxonalar faoliyatiga tatbiq etish yo'llari va usullariga asosiy e'tibor qaratadi. Q.B.Sharipov (2020) ilmiy tadqiqotlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning tarmoq jihatidan ixtisoslashuv jarayonlarining samaradorligini oshirish innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni amaliyotga joriy etish imkoniyatlarini kengaytirishni talab etishini ta'kidlaydi. T.T.Jo'rayev, R.A.Kalandarov tadqiqotlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini innovatsion rivojlantirishning kelajakdagi modellarini shakllantirishni strategik jarayonlariga ustuvorlik beriladi. Sh.Sh.Boltayev, A.A.Raxmatov (2019) ilmiy tadqiqotlarida tadbirkorlikni innovatsion rivojlantirishning obyektiv zaruriyati, tadbirkorlikni innovatsion rivojlantirishda qulay biznes muhiti, marketing va klsterlarning o'rni va ahamiyatini yoritib beradi. O.A.Aripov (2019) kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini innovatsion rivojlanishini hududiy miqyosdan kelib chiqqan holda yaxshilashga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni qo'llash zaruriyatini qayd etadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Ilmiy tahlil jarayonida ana shu ilmiy tadqiqot usullaridan, xususan, kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, tahlil qilishda esa sintez va tahlil usullaridan keng foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda kichik biznes sohada faoliyat olib borayotgan korxonalar faoliyatini yanada erkinlashtirishga qaratilgan me'yoriy hujjatlarning qabul qilinishi yildan-yilga iqtisodiy munosabatlar tizimida kichik korxonalarining ishtirokini kengaytirib borish uchun zamin yaratmoqda deb aytish maqsadga muvofiq.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish bosqichlari

Bosqichlar	Tavsifi
Birinchi bosqich – 1991-1995-yillar	Kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirishning huquqiy-institutsional asoslari yaratilishi
Ikkinchi bosqich – 1996-2005-yillar	Milliy iqtisodiyotning import o'rnini qoplashni kengaytirish hisobiga rivojlanishi. Kichik va xususiy tadbirkorlik faoliyatiga davlat aralashuvining faollashuvi
Uchinchi bosqich – 2006-2016-yillar	2005-yildan boshlab iqtisodiyotni chuqur modernizatsiyalash va texnik jihatdan qayta qurollantirish ishlarining boshlanishi. Biznes muhitining yaxshilanishi iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar va modernizatsiya jarayonlarining kichik korxonalar faoliyatiga ijobiy ta'siri
To'rtinchi bosqich – 2016-yildan hozirga qadar	Kichik biznes sohasida faoliyat olib borayotgan korxonalar faoliyatini yanada erkinlashtirish, innovatsion faolligini oshirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish

Manba: Muallif ishlanmasi asosida tuzilgan.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bosqichlarini tahlil etish ushbu jarayonni besh bosqichga bo'lish imkonini berdi. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq mamlakatimiz iqtisodiyotida kichik biznesni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratila boshladi. (1-jadval).

Birinchi bosqich – 1991-1995-yillar. Mazkur bosqichda mamlakatimizda kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlarining shakllanishi va ular miqdorining keskin sur'atlarda o'sishi bilan tavsiflanadi. 1991-1995-yillarda O'zbekistondagi kichik biznes subyektlari 4,5 baravardan ortiq miqdorda o'sgan bo'lsa, ulardagi ish bilan band bo'lganlar soni deyarli 2 baravar oshdi. Kichik korxonalar asosan yakka tartibdagi va oilaviy kichik korxonalar hamda mas'uliyati cheklangan jamiyatlar sifatida tashkil etildi. Umuman olganda, boshlang'ich bosqichda kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi:

- sobiq Ittifoq davrida noqonuniy tarzda "yashirin" faoliyat ko'rsatib kelgan xususiy kichik biznes birliklari qonuniy subyektlarga aylantirildi;

- "kichik xususiylashtirish" dasturining amalga oshirilishi natijasida savdo, mahalliy sanoat, xizmat ko'rsatish korxonalari, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tayyorlash tizimi va boshqa tarmoqlardagi ko'plab kichik korxonalar xususiy tadbirkorlik subyektlariga aylantirildi;

- 1994-yilgacha bo'lgan davrda mamlakatda hukm surgan nisbatan liberal iqtisodiy muhit ta'sirida kichik biznesning rivojlanishi davlat tomonidan yetarli darajada tartibga solinmadi, boshqacha qilib aytganda, kichik korxonalarining asosan "o'z-o'zicha" rivojlanish holati kuzatildi;

- qadimdan o'zbek xalqiga xos bo'lgan tadbirkorlik va ishbilarmonlik xususiyatlarini qo'llab-quvvatlovchi, kichik (ayniqsa, oilaviy) korxonalarining rivojlanishiga imkon yaratuvchi bir necha asrlik an'analar qayta tiklandi;

- ichki iste'mol tovarlari va xizmatlar bozorining to'yinmaganligi natijasida import sohasidagi kichik tadbirkorlik rivojlandi. Chunki kichik tadbirkorlik subyektlarining miqdori boshqa har qanday mulchilik shaklidagi korxonalariga nisbatan ichki bozor talablariga tezda moslasha olishi bilan yuqori darajada o'sishga erishdi va hokazo.

Shu bilan bir qatorda, kichik korxonalarni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maqsadli fondlar (masalan, 1993-yilda "Biznes-fond" tashkil etildi va u 1995-yili xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirishga ko'maklashish Fondiga aylantirildi) tashkil etildi.

Ikkinchi bosqich - 1996-2005-yillarni o'z ichiga oladi. 1995-yil 28-avgustda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash Davlat dasturi" qabul qilinishi va uning amaliyotga tatbiq etila boshlanishi bilan bog'liq jarayonlar mamlakatimizda kichik korxonalar faoliyatini tashkil etish va ularni olib borishdagi yangi bosqichni boshlab berdi. Ushbu bosqichda respublikadagi kichik biznes subyektlarining rivojlanishi oldingi bosqichga qaraganda ma'lum darajada sustlashdi. 1996-1998-yillarda kichik korxonalar sonining qisqarishi bilan ulardagi band bo'lganlarning soni ham qisqardi. 1998-yilda bu ko'rsatkich 1995-yildagiga nisbatan 54 foizni tashkil etdi. Bunday holatni quyidagi vaziyatlar bilan tushuntirish mumkin:

Ikkinchi bosqichda davlat investitsiya faolligining o'sishi moliyaviy resurslarning davlat sektori foydasiga qayta taqsimlanishiga olib keldi;

1996-yilning kuzidan boshlab importni davlat tomonidan tartibga solish tizimining kuchaytirilishi natijasida kichik korxonalarining import tovarlarga yo'naltirilgan tadbirkorlik faoliyatidan ko'radigan daromadliligi ma'lum darajada qisqardi;

Faol investitsiya siyosatni amalga oshirishda davlat turli xil imtiyozli shart-sharoitlarni yaratish orqali alohida tarmoqlar va ishlab chiqarish sohaslarini qo'llab-quvvatlay boshladi. Tabiiy ravishda, bunda yirik korxonalarining rivojlanishiga e'tibor qaratila boshlandi. Buning natijasida kichik korxonalarining rivojlanishiga nisbatan kam yondashish hollari kuzatildi.

Umuman olganda, bu bosqichda davlat faolligining o'sishi, bir tomondan, kichik biznes subyektlarining faoliyatini qonuniy jihatdan tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlarning ko'p miqdorda qabul qilinishi, shuningdek, ushbu iqtisodiy sektorning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash infratuzilmasini shakllantirish va rivojlantirishda namoyon bo'lsa, boshqa tomondan, kichik biznes faoliyatiga davlat va mahalliy boshqaruv organlarining asossiz aralashuvi ma'lum darajada o'sishida namoyon bo'ldi. Buning oqibatida 1999-yilga kelib, O'zbekistonda kichik korxonalarini rivojlantirish salohiyatidan to'liq foydalanilmayotganligi namoyon bo'ldi. Bu esa, o'z navbatida, kichik biznes faoliyatining rivojlanishiga xalaqit beruvchi davlat aralashuvini cheklash hamda uning rivojlanishi uchun yanada qulay imkoniyatlar va shart-sharoitlar tizimini takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltirdi.

Yuqorida keltirib o'tilgan salbiy oqibatlarni oldini olish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirildi:

2001-yilning 1-oktyabrida "O'zbekiston Respublikasida xususiy tadbirkorlik to'g'risida"gi Nizom o'rniga Vazirlar Mahkamasini tomonidan tasdiqlangan 347-sonli "Tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatidan o'kazish tartibi to'g'risida"gi Nizom amaliyotga tatbiq etildi. Natijada yangi kiritilgan tartibga asosan ro'yxatdan o'tish uchun zarur bo'lgan hujjatlar soni 42 tadan 7-25 tagacha kamaydi va ro'yxatdan o'tish jarayoni ham 17-19 kundan 8-12 kungacha qisqardi;

2003-yil 20-avgustda Vazirlar Mahkamasining "Tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish uchun ro'yxatdan o'tish tartibotlari tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi. Shu yilda tuman va shahar hokimliklari huzurida tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatdan

o'tkazish inspeksiyalari tuzildi va davlat ro'yxatidan o'tkazishda rozilik beruvchi tashkilotlar soni keskin kamaydi.

2006-2016-yillar esa uchinchi bosqich hisoblanib, bunda mamlakatimiz iqtisodiyotidagi tarkibiy o'zgarishlar va modernizatsiya jarayonlarining kichik korxonalar faoliyatiga ta'siri, ularning kengayishi va kapitalga bo'lgan ehtiyojlarining ortishi, yuqori malakali kadrlarga bo'lgan talablarining o'sib borishi bilan tavsiflanadi. 2011-yilning "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" Davlat dasturi ning amaliyotga tatbiq etilishi natijasida hududlarda biznes muhitining yaxshilanishi, korxonalarni tashkil qilish hamda kichik korxonalar va tadbirkorlarni ro'yxatdan o'tkazish tartib-qoidalari, kichik biznes subyektlari uchun soliq va boshqa majburiy to'lovlarda imtiyozlarning joriy etilishi bilan bir qatorda davlat mutasaddi tashkilotlari uchun topshiriladigan hisobotlariga yanada soddalik va yengilliklar kiritila boshlandi.

Mamlakatimiz amaliyotida kichik biznesning keng tarqalgan turlaridan yana biri bu yakka tartibdagi tadbirkorlik hisoblanadi. Bu turdagi tadbirkorlik faoliyatini olib borayotgan fuqarolar shaxsiy ish hujjatlari, blankalar, muhr, shtamlardan foydalanishga haqli bo'lib, ularning matnlari mazkur shaxs yakka tartibdagi tadbirkor ekanligidan dalolat berishi talab etiladi. Yakka tartibdagi tadbirkorlikni amalga oshirish uchun er-xotindan biri er-xotinning umumiy birgalikdagi mol-mulkidan foydalanadigan hollarda, agar qonunda, xususan, nikoh shartnomasida yoxud er-xotin o'rtasidagi boshqa turdagi kelishuvda mulkiy munosabatlarga oid turli holatlar nazarda tutilgan bo'lmasa, er (xotin) ning roziligi talab etiladi.

Hozirda mamlakatimizda kichik biznes faoliyatini amalga oshirishning huquqiy asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida"gi qonuni;
- O'zbekiston Respublikasining "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida"gi qonuni;
- O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi qonuni;
- O'zbekiston Respublikasining "Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi qonuni;
- O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to'g'risida"gi qonuni;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 16-iyuldagi PF-4453-sonli "Statistik, soliq, moliyaviy hisobotlarni, litsenziyalanadigan faoliyat turlarini va ruxsat berish tartib-taomillarini tubdan qisqartirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 18-iyuldagi PF-4455-sonli "Ishbilarmonlik muhitini yanada tubdan yaxshilash va tadbirkorlikka yanada keng erkinlik berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni va boshqalar.

2016-yildan hozirga qadar bo'lgan davrdagi muhim jihat bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmonining qabul qilinishi va unda iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeyini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilab qo'yilishi bilan alohida e'tiborlidir.

2017-yil sentyabr oyidan boshlab mamlakatimizda erkin valyuta konvertatsiyasini amaliyotga tatbiq etish chora-tadbirlarining amalga oshirilishi, kredit-moliya tizimidagi qayta moliyalash stavkasining 9 foizdan 14 foizga ortishi, banklardagi kreditlash tartibidagi ssuda stavkalarining o'zgarib borishi o'z navbatida kichik korxonalar shakllanishining mamlakatimizdagi keyingi bosqichni boshlab berdi deb aytish maqsadga muvofiq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyulda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-5106-son Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston

Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 16-oktyabrda “Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 834-sonli Qarori qabul qilindi. Ushbu Qaror doirasida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish belgilandi:

– yoshlarga tadbirkorlik faoliyatini boshlash va yuritish uchun klaster hududida ishlab chiqarish maydonlari taqdim etish orqali ularni tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish;

– yosh tadbirkorlarga ruxsat beruvchi hujjatlarni, kreditlar olish, biznes-rejalar tayyorlash, marketing tadqiqotlari o‘tkazish, savdo bozorlarini topish va boshqalar uchun zarur hujjatlarni tayyorlashda amaliy ko‘maklashish;

– yoshlarga biznesni yuritish asoslarini o‘rgatish, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash kurslarini tashkil etish, shuningdek, yosh tadbirkorlarga malakali xodimlarni tanlashda yordam berish;

– startaplar tashkil etish uchun biznes-inkubatorlar vazifalarini amalga oshirish, yosh tadbirkorlarning raqobatbardoshligini oshirish, ular faoliyatini barqaror rivojlantirish (Khapop, 2017).

Shu bilan bir qatorda yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida ajratiladigan imtiyozli kreditlarni olish uchun quyidagi talablar qo‘yildi:

– klasterlar hududida joylashgan ishlab chiqarish maydonlari faqat O‘zbekiston yoshlar ittifoqiga a‘zo bo‘lgan yosh tadbirkorlarga korxonalar tashkil topguniga qadar, ammo 5 yildan ko‘p bo‘lmagan muddatga ijara haqining “nol” stavkasi bo‘yicha ijara beriladi;

– klasterlarda yoshlarga maslahat berish, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish bilan bog‘liq zarur hujjatlarni tayyorlashda amaliy yordam ko‘rsatish xizmatlari bepul amalga oshiriladi;

– klaster hududida joylashtiriladigan tadbirkorlik subyekt xodimlarining shtati 35 yoshgacha bo‘lgan shaxslar bilan to‘ldirilishi va ular xodimlar umumiy sonining kamida 70 foizini tashkil etishi kerak;

– foydalanilmayotgan, shu jumladan erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini hududida joylashgan davlat mulki O‘zbekiston yoshlar ittifoqi a‘zosi bo‘lgan yosh tadbirkorlarga O‘zbekiston yoshlar ittifoqining shahar hamda tuman kengashlarining iltimosiga ko‘ra 5 yildan ko‘p bo‘lmagan muddatga ijara haqining “nol” stavkasi bo‘yicha ijara beriladi.

Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev tomonidan 2018-yilga yurtimizda “Faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili” deb nomlandi. Faol tadbirkorlik biznes faoliyatini innovatsion, ya‘ni zamonaviy yondashuvlar, ilg‘or texnologiya va boshqaruv usullari asosida tashkil etadigan iqtisodiy yo‘nalishdir.

Faol tadbirkorlik biznes faoliyatini innovatsion, ya‘ni zamonaviy yondashuvlar, ilg‘or texnologiya va boshqaruv usullari asosida tashkil etadigan iqtisodiy yo‘nalishdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini “Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risidagi farmoniga muvofiq esa 2018-yilda iqtisodiyot, ijtimoiy soha va davlat boshqaruviga zamonaviy ilm-fan yutuqlari, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi. Davlat dasturi doirasida 21 trillion so‘m va 1 milliard AQSh dollariga teng 76 mingta loyiha amalga oshirildi. “Har bir oila – tadbirkor” va “Yoshlar – kelajagimiz” dasturlari doirasida 2 trillion so‘mga yaqin mablag‘ ajratilib, joylarda 2 600 dan ortiq biznes loyihalar amalga oshirildi (Фармон, 2017).

Bundan tashqari, iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish, ishbilarmonlik muhiti va investitsiyaviy jozibadorlikni yaxshilash, aholi daromadlarini oshirish va biznes uchun soliq yukini kamaytirishga qaratilgan O‘zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilindi. Xususan, yagona ijtimoiy to‘lov stavkasining 12 foizgacha pasaytirilishi hamda yuridik shaxslarning aylanmasi (tushumi)dan davlat maqsadli jamg‘armalariga undiriladigan majburiy ajratmalarning bekor qilinishi korxonalar ixtiyorida qo‘shimcha mablag‘lar qolishi uchun shart-sharoit yaratdi.

Mamlakatimizda har bir oilaning tadbirkorlik bilan shug'ullanishi va barqaror daromad manbasiga ega bo'lishi uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida 2018-yil 7-iyun kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Har bir oila – tadbirkor" dasturini amalga oshirish to'g'risida"gi PQ-3777-sonli Qarori (2018) qabul qilindi. Qaror doirasida davlat dasturini amalga oshirishning quyidagi ustuvor yo'nalishlari belgilandi:

– tadbirkorlik bilan shug'ullanish istagida bo'lgan aholining tadbirkorlik tashabbuslarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularga imtiyozli kreditlar ajratish hamda tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishning har bir bosqichida mutasaddi idoralar tomonidan tizimli amaliy yordam ko'rsatilishini ta'minlash;

– tadbirkorlik va daromad keltiradigan mehnat faoliyati bilan shug'ullanmagan aholiga tadbirkorlik ko'nikmalarini o'rgatish va tegishli faoliyat turini tashkil qilishga amaliy yordam ko'rsatish;

– tadbirkorlik subyektlari faoliyatini kengaytirishga amaliy yordam berish orqali qo'shimcha ish o'rinlari yaratish;

– kasanachilik va kichik hajmda ishlab chiqaruvchi subyektlarni (mikrofimalarni) tashkil etish uchun moliyaviy yordam berish orqali aholiga qo'shimcha daromad ishlab topish imkoniyatini yaratish;

– qishloq va mahallalarning ixtisoslashuvini (hunarmandchilik, tikuvchilik, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ayrim turlarini yetishtirish, ixcham issiqxonalar tashkil qilish va boshqalar) hisobga olgan holda mazkur sohada ijobiy natijalarga erishgan ishbilarmonlik tajribasiga ega tadbirkorlarni mahallalarda yangi biznes faoliyati bilan shug'ullanishni boshlagan oilalarga biriktirish – mini-klasterlar tashkil etish;

– joylarda oilaviy tadbirkorlikka ko'rsatiladigan xizmatlar ko'lamini tubdan kengaytirish, tadbirkor oilalarning ishlab chiqargan mahsulotlari savdosini tashkil qiluvchi bozor infratuzilmasi obyektlari, xizmat ko'rsatish va servis shoxobchalarini barpo etish;

– qishloq va mahallalarda bo'sh turgan yer maydonlarini yangi tashkil etilayotgan oilaviy tadbirkorlik subyektlariga berish orqali aholi uchun qo'shimcha ish o'rinlari va daromad manbalarini yaratish;

– vaqtinchalik moliya-xo'jalik faoliyatini amalga oshirmayotgan hamda davlat ro'yxatidan o'tmasdan faoliyat yuritayotgan tadbirkorlarni aniqlab, ular faoliyatini tiklash va qonuniylashtirish yuzasidan aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish (K'apop, 2018).

Qarorda tijorat banklari tomonidan oilaviy tadbirkorlikka kreditlar ajratish tartibi bo'yicha quyidagi yo'nalishlar belgilandi:

bazaviy hisoblash miqdorining yuz ellik baravarigacha miqdorda – oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha sektorlar rahbarlari va mahalla fuqarolar yig'ini tavsianomalari;

bazaviy hisoblash miqdorining ming baravarigacha miqdorda – belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tgan kichik tadbirkorlik subyektlariga uchinchi shaxs kafilligi, sug'urta polislari, kredit hisobiga sotib olinayotgan mol-mulklar garovi, Jamg'armaning kafilligi va qonun hujjatlari doirasidagi boshqa ta'minot turlari;

bazaviy hisoblash miqdorining ming baravaridan ortiq miqdorda – tadbirkorlik subyektlarining investitsiyaviy loyihalarini kreditlashda qonun hujjatlari doirasida belgilangan ta'minot turlariga asosan ajratiladi (K'apop, 2018).

2019-yilning 14-may kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va himoya qilish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5718-sonli Farmoni qabul qilindi. Farmon doirasida mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va biznesni yuritish uchun qulay muhit yaratish, tadbirkorlarning qonuniy manfaatlarini himoya qilishning huquqiy kafolatlarini mustahkamlashga qaratilgan amaliy vazifalar belgilab berildi.

2019-yilning 20-noyabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mamlakatda biznes muhitini yanada yaxshilash va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimini

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4525-sonli Qarori qabul qilindi. Qarorning ijrosini ta'minlash orqali O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishni yengillashtirish va rag'batlantirish maqsadida sohaga oid qator tartibotlar tanqidiy qayta ko'rib chiqilib, eskirgan, zamon talabiga javob bermaydigan byurokratik to'siq va g'ovlar bekor qilindi. Ko'rilgan choralar natijasida respublikada ishbilarmonlik muhiti yaxshilandi, tadbirkorlik subyektlari va xususiy investorlar uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

2020-yilda jahonda global darajada avj olgan "COVID-19" pandemiyasi davrida ham mamlakatimizda kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ishlar izchil davom ettirildi. Xususan, 2020-yil 3-aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Koronavirus pandemiyasi davrida aholi, iqtisodiyot tarmoqlari va tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5978-sonli Farmoni qabul qilindi. Unga ko'ra, karantin tadbirlari davrida o'z faoliyatini to'xtatishga majbur bo'lgan tadbirkorlik subyektlari tomonidan davlat mulkidan foydalanganlik uchun ijara to'lovlarini hisoblash va undirish, o'z faoliyatini to'xtatishga majbur bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i qat'iy belgilangan summasini hisoblash to'xtatildi, o'z faoliyatini to'xtatgan yoki tovarlar realizatsiyasidan tushumi joriy yilning birinchi choragidagi o'rtacha oylik miqdoriga nisbatan ko'proqqa kamaygan mikrofirma va yakka tartibdagi tadbirkorlarga soliq organlarini xabardor qilgan holda 2020-yil 1-oktyabriga qadar soliqlarni foizsiz (bo'lib-bo'lib to'lash) huquqi berildi (Фармон, 2020).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirishga xizmat qiluvchi amaliy dastur hisoblanadi. Ushbu farmonga muvofiq tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, xususiy sektorning Yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga va eksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish ko'zda tutilgan. Har yili O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan "Ochiq muloqoti"ni o'tkazish, hududlarda 200 ta yangi sanoat zonalarini tashkil etish va biznes-inkubatorlar tizimini va xorijiy tajriba asosida faktoring amaliyotini rivojlantirish rejalashtirilgan.

2026-yil borib tadbirkorlik subyektlariga soliq yuklamasini yalpi ichki mahsulotning 27,5 foizidan 25 foizi darajasiga kamaytirish. Hududlarda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, ishsizlik va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha mavjud tuzilmalar faoliyatini takomillashtirish. Tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatini boshlashi uchun zarur ma'lumotlarni erkin foydalanishga chiqarish. Qurilish faoliyatida qurilish nuqsonlari yoki muammolarining oldini olish. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy sektorga keng yo'l ochish. Iqtisodiy munosabatlarda erkin bozor tamoyillarini joriy etishni kengaytirish kabi ustuvor vazifalar belgilangan (Фармон, 2022).

Fikrimizcha, qayd etib o'tilgan chora-tadbirlar mamlakatimizda ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilashga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Kichik biznes va tadbirkorlikni faollashtirishga, innovatsion g'oyalarni keng joriy etishga va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlashga jiddiy e'tiborni qaratish bu kabi muammolarni bartaraf etishga olib keladi.

Xulosa va takliflar.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holsa xulosa qilsak huquqiy va institutsional asoslar kichik biznesning o'sishi va barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kuchli me'yoriy-huquqiy baza, shaffof huquqiy tizimlar va qulay institutsional qo'llab-quvvatlash kichik korxonalarining iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shish bilan birga rivojlanishini ta'minlaydi. Biroq, byurokratik to'siqlar, moliyaviy imkoniyatlarning etarli emasligi va qonuniy huquqlardan xabardorlikning cheklanganligi kabi muammolar ko'pincha taraqqiyotga to'sqinlik qiladi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun hukumatlar tartibga solish jarayonlarini soddalashtirishi va kichik biznes uchun muvofiqlik yuklarini kamaytirishi kerak. Bundan

tashqari, mustahkam davlat-xususiy sheriklikni yaratish moliyalashtirish va maslahat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini oshirishi mumkin. Huquqiy va institutsional resurslar to'g'risida xabardorlik dasturlarini oshirish tadbirkorlarning imkoniyatlarini kengaytirib, ularning tizim ichida yanada samarali ishlashiga imkon beradi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

- Абдуллаев А, Муфтайдинов Қ, Айбешов Х. (2003) *Кичик бизнесни бошқариш. Дарслик.* –Т., «Молия» нашриёти, 192 б.
- Арипов О.А. (2019) *Кичик бизнес ва хусусий тadbirkorликни ривожлантириш ҳамда ишбилармонлик муҳитини яратиш. "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. № 2, март-апрель.*
- Болтаев Ш.Ш, Рахматов А.А. (2019) *Тadbirkorликни инновацион ривожлантиришнинг айрим жиҳатлари. "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнали. № 5, октябрь.*
- Қарор (2017) *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 16 октябрдаги "Ёшлар тadbirkorлик кластерларини ташкил этишга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида"ги 834-сонли Қарори.*
- Қарор (2018) *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 июндаги "“Ҳар бир оила – тadbirkor” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги ПҚ-3777-сонли Қарори.*
- Смит А. (1776) *Исследование о природе и причинах богатство народов (Книга1-III).* - М.: "Наука", 192. -С. 174, 176.
- Сэй Ж.Б. (1980) *Трактат и политической экономии.* – М.: Экономика. –С. 17.
- Фармон (2017) *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги "2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5635-сон Фармони.*
- Фармон (2022) *Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2022-20226 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.*
- Шарипов Қ.Б. (2020) *Кичик тadbirkorлик фаолиятида тармоқ бўйича ихтисослашув жараёнларини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. Т.:61 б.*
- Шпалтаков В.П. (2017) *Шумпетер о проблемах инновационного развития // Инновационная экономика и общество. № 2. С. 25–34.*
- Эргашходжаева Ш.Д. (2014) *Инновацион маркетинг. Дарслик.–Т.: ТДИУ, Иқтисодиёт,–178 бет.*